

2020. tavasz [XV. évfolyam, 3. szám] – A trauma performanszai

2020. tavasz [XV. évfolyam, 3. szám] – A trauma performanszai

Bevezető

A trauma görög eredetű, orvosi műszó, sebet, sérülést jelent, a szövetállomány hirtelen, erős hatásra történő felszakadását, melyet – már a traumatológia jelentéskörét is bevonva – valamiféle baleset (eltervezetlen, beláthatatlan esemény) okoz. A „tudat sebévé” a pszichoanalízis teszi, Sigmund Freud traumás neurózisról olyan feldolgozatlan események hatására bekövetkező patológikus állapot kapcsán beszél, melyeket az átélés pillanatában az elszenvedő képtelen felfogni. Ebből egyfelől az következik, hogy problémát jelent a rá való emlékezés, az élmény elbeszélése, felidézése, így megértő feldolgozása, másfelől (ezzel szoros összefüggésben) az, hogy megakasztja az illető lelki fejlődését, törést okoz az én- és világképben, hamleti módra kizökkenti az időt, felfüggeszti linearitását, mert – jóllehet öntudatlanul, valóban a kísértet létmódjában – ismétlési kényszer formájában vissza-visszatérően kísérti az elszenvedőt.

A kollektív, kulturális traumával kapcsolatban a huszadik század történelmi katasztrófái, első sorban a második világháború holokauszteseménye kapcsán nyílik meg a tudományos diskurzus, legmarkánsabban a 90-es években. (Cathy Caruth, Soshana Felman és Dori Laub nevei fémjelzik a korszakot.) A holokausztgeneráció (az orális átadás lehetőségének) eltűnése minden bizonnyal változást hoz a kutatásban, közösséget érintő traumatikus eseményekből ugyanakkor a 21. század emberének is bőven kijár. A szeptember 11-i terrortámadás nyitja az évezredet, egyre szorongatóbbak az ökológiai katasztrófa tünetei vagy a szexuális zaklatásokban, rasszista erőszak-akciókban felszínre bukkanó társadalmi feszültségek. Legújabbán pedig egy pandémia miatti globális „vészhelyzet” miatt voltunk kénytelenek közösen átélni a hirtelen változás megrázkódtatását.

A traumaelmélettel való 21. századi foglalkozást annak posztmodern elméletekkel való összehangzása is indokolja. A metanarratívák, átfogó világmagyarázatok eltűnése, a cogito kitüntetett szerepének megkérdőjeleződése a kontrollvesztés, az ismeretelméleti bizonytalanság állapotát állandósítja. A pszichoanalízis lacani olvasata a psziché alapvető traumatikus szerkezetéről beszél, a dekonstrukció nyelvfelfogása az olvashatatlanságot a jelhasználat, a beszédaktus részének tekinti. Adorno híres tézise a nyelv, a művészet képtelenségéről a Soá reprezentációjával kapcsolatban („Auschwitz után verset írni barbárság”) a megértésnek való

ellenszegülés Paul de Man-i retorikaelméletét látszik visszhangozni (egy adott referenciális eseményhez kötődően). A kutatásban egyrészt vitát szül a trauma efféle univerzalizálásának koncepciója, másrészt aktuálisabbá teszi a kérdéskörrel való foglalkozást, mint valaha.

Az ebben a számban közölt tanulmányok, még ha a történelmet tekintve vissza-vissza is kanyarodnak megelőző korszakokhoz, a traumakutatás legfrissebb, jelenre is reflektáló eredményeit felhasználva, legfőképp az ábrázolhatatlan ábrázolásának kihívását fókuszba helyezve vizsgálják az elemzésül választott filmeket. A tematikus lapszám címválasztása is ehhez a kérdéshez kötődik: a választott alkotások mindegyike – legyen szó dokumentumfilmről, játékfilmről vagy a kettő ötvözetéről – a leíró reprezentációt, a koherens értelemmel bíró szövegmodellt megkerülve, kijátszva, a nyelv (mind a verbális, mind a vizuális, akusztikus „nyelv”) performatív dimenzióit játékba hozva tesz tanúságot a „tanú nélküli eseményről” (Felman). Az ábrázolhatatlan ábrázolása nem csak paradoxon, de etikailag is problémát jelent, hívja fel a figyelmet Anne Rutherford, a súlypontot a történelmi hitelességről a filmek traumaoldó potenciáljára helyezve. Itt közölt tanulmányában egy dokumentum- és egy játékfilm elemzésén keresztül mutatja be, hogyan lehet a traumát nem a szavakon, hanem a csöndekén keresztül közvetíteni, a karakterek színházi performanszszerű mozgás- és gesztusrendszerén keresztül egy olyan jelenlételeményt előidézni, ami az értelmezés helyett tanúskodásra, empátikus részvételre invitálja a nézőt.

A magyar szerzők szövegei közül két tanulmány foglalkozik a holokauszt traumájával: Stóhr Lóránt a Kádár-kori magyar dokumentumfilmek ideológiai béklyóktól lassan szabaduló ábrázolási stratégiáit vizsgálja egy hatvanas és két nyolcvanas években készült alkotáson keresztül, Szőke Dávid Sándor az *On the Spot – Az ellenség gyermekei* (2018) két epizódja kapcsán elemzi két ma is élő magyar holokauszt túlélő (részben öntudatlan) önterápiás módszereit. Simor Kamilla a boszniai háború utóéletének dokumentumfilmes reprezentációját vizsgálja az *In The Shadow of War* (2014) elemzésén keresztül, kiemelve a film tér- és fotóelméleti implikációit. Kérchy Vera a traumatizált identitást a szubverzív női társadalmi szerephez, a performatív ellenálláshoz köti Nemes Jeles László *Napszálltájában* (2018). Bókay Antal Jennifer Fox önéletrajzi játékfilmjében (a 2018-as *A történetben*) azt vizsgálja, milyen töredezett, heterogén narratívát, megsokszorozódó identitást teremt a szexuális abúzus gyermeki traumájának filmes feldolgozása. Tóth Zoltán János a serdülő fiú szexuális frusztrációinak feloldási stratégiáit elemzi a milf pornóban. Könyü Árpád a testi-lelki bántalmazás visszatérő motívumát és a közvetítő filmnyelv szenzuális természetét vizsgálja a 2010 utáni, Magyar Nemzeti Filmalap által támogatott, a western műfaját megújító („eastern”-esítő) kortárs magyar alkotásokban, fókuszban a *Kojot* (2017) erőszakábrázolásával.

A számot Kérchy Vera szerkesztette.

Tartalom

Anne Rutherford: Film, trauma és az enunciatív jelen

Stóhr Lóránt: Visszatérés a tett színhelyére. A holokauszt traumája Kádár-kori magyar dokumentumfilmekben

Szőke Dávid: Holokauszt és műtfeldolgozás az *On the Spot* dokumentumfilm-sorozat nyolcadik évadában (*Az ellenség gyermekei*)

Simor Kamilla: A posztháborús pillanat „hosszú expozíciója”. A boszniai háború utóhatásainak tér- és fotóelméleti megközelítése

Kérchy Vera: A halál és a Leiter-lányka

Bókay Antal: *A történet* és a trauma. Jennifer Fox dekonstruktív önsorsteremtése

Tóth Zoltán János: A posztmillenáris férfinéző szexuális traumái, avagy a MILF pornó eredettörténete

Diákmunka

Könyü Árpád: „A fiúk szétbasszák egymás fejét” – Traumatizált testek a Magyar Nemzeti Filmalap neo-easternjeiben

© Apertúra, 2020. tavasz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2020/tavasz/2020-tavasz-xv-evfolyam-3-szam-a-trauma-performanszai/>

